

Історія розвитку кредитної кооперації розвинутих країн

Чижевська М.Б., к.е.н., доцент

Анотація: Представлена історія розвитку кредитної кооперації деяких розвинутих країн.

Ключові слова: Кооператив, кооперація, кредитна кооперація, кооперативна форма.

I. Вступ. Кооперацію можна вважати одним із найяскравіших феноменів суспільного життя XIX–XX століть. Її звичайно визначають як спеціальну форму економічної співпраці людей задля поліпшення матеріальних умов існування та зменшення гостроти суперечностей суспільного устрою.

Зародившись за умов переходу від аграрно-ремісничого до індустріального суспільства, формування ринкової економіки та світової цивілізації з метою розв’язання проблеми забезпечення матеріального добробуту її учасників, кооперація набула характеру потужної сили, що здатна реалізувати поставлену мету.

Теоретичним і практичним питанням розвитку кредитної кооперації присвячено ряд праць вітчизняних і зарубіжних авторів. Найбільш активно дослідження даного питання проводилися в період з 1905 по 1930 рр. Анциферовим О., Пажитновим К., Тотоміанцом В., Туган-Барановським М. та іншими.

В кінці минулого століття і на початку нинішнього над цією проблематикою працювали Аліман М., Гончаренко В., Пахомов В., О.Ткач, М.Шкляр та інші вчені.

II. Постановка задачі. Для практичного становлення і розвитку кредитної кооперації в нашій країні доцільно використовувати світовий досвід, тому в дослідженні увага зосереджена на аналізі історичного розвитку кредитної кооперації розвинутих країн.

III. Результати. Кредитна кооперація – одна з найстаріших галузей кооперативного руху. За довгу історію свого розвитку в багатьох країнах світу вона перетворилася у досить впливовий сектор кредитно-фінансової системи, яка має розвинену мережу кредитно-ощадних і розрахунково-фінансових організацій – банків, кас взаємодопомоги, кредитних спілок, інших організацій та установ місцевого, регіонального і центрального рівнів.

Початок масового розвитку сільськогосподарських і кредитних кооперативів відноситься до періоду 50-60-х років XIX ст. у Німеччині, яку по праву вважають батьківщиною кредитних кооперативів. Їх створення в країні пов'язано з іменами Ф.Райффайзена, Г.Шульце-Деліча, К.Гааза тощо.

Кредитна кооперація історично виникла у двох формах. Відповідно було і два типи кредитних кооперативів: кредитні товариства Райффайзена та ощадно-позикові товариства Шульце-Деліча. Це були дві різні моделі кооперативного кредитування, кожна з яких була пристосована до певного соціального середовища. З Німеччини ці моделі поширилися в інші країни. Можна стверджувати, що сьогодні кредитна кооперація в будь-якій країні ґрунтується на основі моделі Райффайзена або Шульце-Деліча, з деякими відмінностями, зумовленими особливостями національного законодавства. В окремих країнах паралельно діють обидві моделі, а може зустрічатися їх змішаний варіант [1].

Ф.Райффайзен і Г.Шульце-Деліч розцінювали кооперацію як форму, що позбавляє дрібних власників від спекуляції і банківської експлуатації.

Добре знаючи потреби селян, Ф.Райффайзен спочатку спробував допомогти їм шляхом створення благодійних товариств. Цей проект зазнав провалу, після чого Ф.Райффайзен взявся за розробку правил функціонування сільських товариств на принципах взаємодопомоги, що відповідали статусу селян, рівню їх освіти та уявленням про навколишній світ. Свої ідеї він виклав у книзі “Кредитні товариства як засіб знищення злидарства селян, фабричних робітників та ремісників”, яка вийшла в світ у 1866 році. Через три роки ці принципи були реалізовані на практиці в невеличкому селі Хеддесдорф, біля

прирейнського містечка Нойвід (Ф.Райффайзен був його бургомістром), де було створено перше сільське кредитне товариство.

Серед основних правил і принципів функціонування сільських кредитних товариств, що були створені Ф.Райффайзенем і пізніше отримали його ім'я, - відсутність пайових внесків; солідарна необмежена відповідальність членів за зобов'язаннями кооперативу; сувора локалізація діяльності (зазвичай в межах общини); обмеження кількості членів товариства (не більше ніж 1500 осіб); надання позик виключно членам кооперативу; використання кредиту тільки на виробничі потреби; безоплатний труд персоналу (за виключенням найманого рахівника) та демократичний контроль в організації; заборона на участь в інших товариствах; створення в кожному товаристві спеціального "неподільного фонду"; поступове переростання кредитного кооперативу в універсальний сільський кооператив.

Згідно із задумом Ф.Райффайзена, кожний кооператив мав стати універсальним товариством і одночасно із виконанням кредитної діяльності здійснювати інші види господарської діяльності своїх членів.

Ф.Райффайзен створив модель кредитного кооперативу, пристосовану до умов села, потреб та можливостей сільських мешканців. Ця модель була орієнтована на сільських господарів, але знайшла велику прихильність і серед інших соціальних верств населення.

Г.Шульце-Деліч запропонував іншу модель кредитного кооперативу, котра в своїй основі принципово відрізнялася від товариств Ф.Райффайзена, бо мала інший фінансовий механізм діяльності. Ім'я Г.Шульце-Деліча пов'язано із створенням кредитних кооперативів ремісників, дрібних підприємців, торговців, службовців та інших верств міського населення. Протягом всього життя він був ярим противником і критикував принципи Ф.Райффайзена. З цього приводу досить цікавим є висловлення М.І. Туган-Барановського, який відмітив: "Можно считать бесспорным, что идея райффайзеновского кооператива непосредственно внушена Шульце-Деличем... Шульцевское ссудо-сберегательное товарищество было приспособлено к нуждам и интересам

совершенно иного общественного класса, чем райффайзеновский кооператив: первое обслуживало нужды мелкой городской буржуазии, а второй служил интересам христианства. А так как мелкая городская буржуазия и крестьянство являются различными общественными классами, с разными интересами и различными условиями жизни и хозяйства, то естественно, что и хозяйственные организации, удовлетворяющие их интересы, должны были оказаться принципиально различными” [2].

Кооперативи, що створювалися за принципами Г.Шульце-Деліча передбачали: обов’язковість пайових внесків як основи формування власного капіталу (важлива роль відводилася також резервному капіталу); нарахування на пайові внески дивідендів, більших за розміром ніж відсотки на залучені кошти; поле членства товариства не обмежувалось; високу відсоткову ставку, але нижчу ніж в інших фінансових установах; наявність солідарної обмеженої відповідальності за зобов’язаннями кооперативу; залучення ресурсів; надання переважно короткострокових кредитів; надання послуг не тільки членам кооперативу; ведення справ на суто комерційній основі; неприпустимість втручання держави в їх діяльність.

Ощадно-позикові товариства Шульце-Деліча за своїми головними рисами нагадували банківську установу, тому й отримали назву «народний банк». Але головною ідеєю Шульце-Деліча було зробити свої банки «примусовими ощадними касами», з метою навчання членів товариства робити заощадження.

Приблизно за такими ж принципами створювалися кооперативи К.Гааза, котрий був організатором сільськогосподарських постачально-збутових і переробних кооперативів з кредитними функціями і відповідно кредитних кооперативів з товарно-виробничими функціями.

В середині 80-х років XIX ст. у Німеччині нараховувалося більш ніж 900 кредитних кооперативів і 460 тисяч членів. Це свідчило про наявність бази для стабільного розвитку кооперативної кредитної справи. Ключовим моментом цього розвитку став прийнятий у 1889 році закон “Про кооперацію”, який сприяв прогресу кооперативних форм діяльності і створення на національному

рівні кредитних кооперативних установ. До них відносилися райффайзенівські “Німецькі сільськогосподарські центральні позикові каси”, а також засноване в 1893 році Гаазом “Об’єднання сільськогосподарських кооперативних банків”.

Успішний розвиток кредитних кооперативів дав також імпульс створенню у 1895 році “Пруської центральної кооперативної каси”, котра була попередницею теперішнього Німецького кооперативного банку. В подальшому кредитна система показала, що може витримувати не тільки економічні кризи, війни та їх наслідки, але й зміцнювати свої позиції на фінансовому ринку.

В 1972 році відбулося злиття двох самостійних гілок кредитної кооперації – райффайзенівських сільських кредитних кас і кредитних кас Шульце-Деліча, які діяли переважно серед різних верств міського населення. Сьогодні райффайзенівська спілка об’єднує всі сільськогосподарські, промислові, сервісні, кредитні кооперативи і кооперативні банки, котрі зареєстровані на території Німеччини, а рух Ф.Райффайзена охоплює 900000 кооперативів, приблизно 500 млн. пайовиків, які ведуть роботу майже у 100 країнах світу.

У 1998 році кредитна кооперативна система Німеччини включала 2248 банків (в т.ч. 566 з товарними функціями) з 18,7 тис. відділень, котрі обслуговували 14,6 млн. членів, а в загальній кількості – 30 млн. клієнтів. Дана система охоплювала 25% всіх операцій по заощадженню грошових коштів і забезпечувала більш ніж 20% загального обсягу кредитування.

На сьогодні біля 80% сільських господарств отримують кредити через кооперативну систему. В систему входять 4 регіональних банка, які обслуговують місцеву банківську кооперативну мережу. Головною організацією кредитної системи Німеччини є “Дойче геноссеншафтсбанк”. Майже 80% його капіталів належить регіональним кооперативним банкам, залишок капіталу розподілений серед великої кількості пайовиків, в основному кредитних кооперативних установ. Банк виконує дві взаємопов’язані функції: розподіляє і перерозподіляє загальний фонд позикового капіталу між низовими ланками і розміщує тимчасово вільні ресурси.

З 1973 року банк почав здійснювати зарубіжну діяльність, став крупним акціонером “Лондон енд контінентал бенкерз” (фондові операції і консультаційна діяльність сільського господарства). В кінці 90-х років мережа іноземних установ банку включала філії в США, Великобританії, Нідерландах, Швейцарії, Люксембурзі, Японії, Гонконгі, Сінгапурі, Малайзії, Бразилії та інших країн Азії та Латинської Америки. Слід зазначити, що ця мережа постійно розширювалася.

В 1977 році за ініціативою “Дойче геноссеншафтсбанку” створено міжнародну банківську групу ЮНІКО, що покликана зміцнювати співпрацю між банками, котрі до неї входять (біля 40 тис. відділень лише в одній Західній Європі) [3].

Оскільки в Німеччині відсутній спеціальний закон про кооперативні кредитні установи, їх діяльність регулюється законом “Про кооперацію”, що був підписаний ще у 1889 році з наступними доповненнями і змінами, а також законом “Про кредитну справу”, котрий вважається базовим для всіх кредитних установ.

Заснування і розвиток кредитного кооперативного руху в Німеччині мало величезне значення для всього світу. Згодом з’являються кооперативні банківські інститути в Австрії, Італії, Франції.

У Франції перші кредитні кооперативи (сільські кредитні каси) почали створювати в 60-і роки XIX ст. Прийнятий в 1884 р. закон про організації системи “Креді агріколь” став законодавчою базою їх функціонування. З перших кроків “Креді агріколь” держава прийняла на себе роль її організатора, куратора і спонсора. В 1920 р. в міністерстві сільського господарства Франції була створена Національна каса регіональних кас. “Креді агріколь” здійснювала державне фінансування кредитних кооперативів, які в ряді випадків грали роль розподільників пільгових державних кредитів серед сільських господарів. В 1960 р. “Креді агріколь” викупила у держави свою частку в основному капіталі і звільнилась від статусу урядової установи, продовжуючи між тим отримувати від держави пільгові кредити. З 1968 р. право членства в “Креді агріколь”

одночасно з сільгоспвиробниками отримали інші категорії підприємців і населення. В 1988 р. згідно Декрету Президента державне субсидування було припинено, а “Креді агріколь” отримало статус акціонерного товариства.

Система “Креді агріколь” представлена Національною федерацією сільськогосподарського кредиту, яка в свою чергу входить до складу Національної конфедерації взаємодопомоги, кредиту і сільськогосподарської кооперації. Маючи 59 регіональних кас (банків) з їх багатотисячною мережею місцевих філій, “Креді агріколь” обслуговує 14 млн. клієнтів, з яких тільки 60 тис. зайняти в аграрній сфері. За оцінками фахівців, на частку “Креді агріколь” припадає до 70% загальної “фермерської” заборгованості [3].

Зберігаючи свої зв'язки з традиційною клієнтурою – фермерами, “Креді агріколь” з середини 70-х років вже не обмежується кредитуванням сільського господарства. У 80-90-і роки її функції значно розширилися, і система стала надавати кредити малим та середнім промисловим і торговельним підприємствам. Зокрема, відповідно до економічної політики уряду соціалістів “Креді агріколь” сприяла перебудові регіональної економіки, зміцненню фінансової бази малих і середніх підприємств.

Історично пов'язана з клієнтурою, слабо залучена до зовнішньоекономічної діяльності, “Креді агріколь” порівняно пізно стала розвивати міжнародну активність. Першою закордонною установою стало відкрите в 1978 р. представництво “Креді агріколь” в Мелані. В подальшому, враховуючи інтереси традиційних клієнтів, “Креді агріколь” сконцентрувала свої закордонні установи у важливих світових фінансових і торговельних центрах – Лондоні, Нью - Йоркі, Чикаго і в тих регіонах, де особливо значні масштаби торгівлі сільськогосподарською продукцією, - Латинській Америці, Південно-Східній Азії.

Закордонні відділення і представництва “Креді агріколь” знаходяться у Великобританії, США, ФРН, Іспанії, Італії, Венесуелі, Японії. Кореспондентські відносини налагоджені більш ніж з 800 банками 140 країн світу. “Креді агріколь” бере участь в реалізації контрактів з технічного

сприяння і фінансування продовольчого сектору в ряді азіатських та африканських країн. Вона також сприяє встановленню контактів між експортерами, зокрема бере участь в крупних міжнародних виставках, а також, спільно з державними службами та спеціальними фінансовими установами, у створенні консультаційно-інформаційної мережі для підтримки агроекспорту.

Окрім “Креді агріколь” в систему кооперативного сільського кредиту входить Національна федерація сільськогосподарської взаємодопомоги (член Національної конфедерації взаємодопомоги і сільськогосподарської кооперації). Дана федерація була створена в 1946 р. “вільними” кредитними кооперативами, що вийшли зі складу “Креді агріколь” у знак протесту проти її тісних зв’язків з державною кредитною системою. На початку 90-х років Національна федерація об’єднувала 100 відносно невеликих місцевих сільських кредитних банків, що налічують загалом 150 тис. індивідуальних членів. Ці банки мали в різних районах країни біля 500 відділень, обслуговуючих 250 тис. клієнтів.

У Голландії перші кооперативні фермерські банки по образу німецьких Райффайзенбанків були створені у кінці XIX ст.. На початку XX ст. консолідація місцевих кооперативних банків призвела спочатку до створення двох банків, а в 1972 р. в результаті їх злиття – до утворення центрального Рабобанку, котрий став основою єдиної фінансової структури, що включала всі місцеві фермерські кооперативні кредитні банки Нідерландів (в 1980 р. отримав назву – Рабобанк Нідерландів).

Рабобанк відноситься до числа 50 великих банків світу і займає друге місце серед банків своєї країни. На його частку припадає 40% всіх банківських депозитів. Він кредитує більш ніж 90% сільського господарства. До складу Рабобанка на правах його філій в середині 90-х років входило понад 750 місцевих банків, які мають більше 3,5 тис. відділень і контор у всіх куточках країни, за площею, що дорівнює Московській області. Кооперативна кредитна система Голландії об’єднує понад 900 тис. членів.

Місцеві відділення Рабобанку – це незалежні кооперативні банки, кожний з яких обслуговує власну територію, здійснюючи операції від імені своїх клієнтів, що там мешкають. Будучи окремим кооперативним інститутом (структурно організований за принципом “всі підпорядковуються одному”), Рабобанк Нідерландів представляє інтереси місцевих відділень і управляє їх ліквідними активами.

Спочатку банк був зорієнтований виключно на потреби аграрного сектору. Зараз він обслуговує майже всі галузі економіки Нідерландів та має широке міжнародне представництво, зокрема в Лондоні, Кюрасао, на Антілських островах, дочірні банки в Нью-Йорке, Антверпені, Франкфурті-на-Майні. Рабобанк грає провідну роль в міжнародній кооперативній банківській групі ЮНІКО. Завдяки Рабобанку свої фінансові операції проводить третина голландських компаній.

В діяльності голландських кооперативів багато спільного з практикою інших європейських країн. Членом кредитного кооперативу може стати будь-яка людина, котра вносить мінімальний внесок і підписує зобов’язання про не вилучення цього внеску протягом п’яти або десяти років. Причому право на отримання кредиту надається відразу після підписання цього зобов’язання. Обсяг кредиту і відсоткова ставка диференційовані і залежать від тривалості членства в кооперативі, суми внеску і фінансової репутації клієнта. Слід зазначити, що для отримання кредиту не обов’язково бути членом кооперативу, але в такому випадку відсоткова ставка бути набагато вищою.

У Японії розвиток кредитної кооперації в набагато більшому ступені, ніж в інших країнах пов’язаний з загальним розвитком кооперативної діяльності. На кінець XIX ст. з 346 кооперативних організацій (головним чином закупівельно - збутових) 144 займалися кредитними операціями. Багато кооперативів (зокрема кредитні) створювалися під керівництвом державних чиновників. В 1900 р. був прийнятий Закон «Про кооперативи», основою якого став аналогічний німецький Закон 1889 р. В 1906 р. кредитним кооперативам було дозволено

поєднувати кредитні операції з іншими видами діяльності. Кооперативи в той час знаходилися під жорстким адміністративним контролем.

У 1923 р. створюється Центральний кооперативний банк. Половина його капіталу належала державі і він кредитувався на пільгових умовах із бюджету.

Після другої світової війни в усіх кооперативах, що створювалися на базі нового кооперативного законодавства, одним з найважливіших видів діяльності стало залучення вкладів і надання кредитів. Основними кооперативними кредитними інститутами становляться Центральний кооперативний банк для сільського і лісового господарства (один з великих японських банків, який в 1986 р. став комерційним), напівдержавний центральний банк торговельних і промислових кооперативів і Державна корпорація з фінансування сільського, лісового і рибного господарства.

Серед кооперативних організацій більшість традиційно відноситься до сільськогосподарських кооперативів, які охоплюють усе сільське населення і грають провідну роль у збуті сільськогосподарської продукції і постачанні сільському господарству засобів виробництва. В середині 90-х років на частку первинних кооперативів припадало більш ніж половина всіх вкладів фермерських господарств і біля половини загальної заборгованості. Значна частка кооперативних кредитів надавалася на пільгових умовах при фінансовій підтримці держави.

Первинні кооперативи (одну половину з яких складають багатоцільові з кредитними функціями, а іншу – спеціалізовані) напряму пов'язані з фермерами і діють як ощадні і позикові інститути. Основним фінансовим інститутом є центральний кооперативний банк для сільського і лісового господарства. Оскільки метою кооперативної кредитної діяльності є взаємне фінансування членів кооперативу, то кредити кооперативу мають, як правило, короткостроковий характер. Довгострокове кредитування забезпечується в основному урядовими програмами сільськогосподарського фінансування через державну корпорацію фінансування сільського, лісового і рибного господарства.

В США ідеї кооперації отримали широку підтримку і розповсюдження. В 1864 р. в Нью-Йорку декілька спілок ремісників створили крупну організацію на кооперативних засадах. Крім того створювалися банк, лікарня, житлові кооперативи. Перший кредитна спілка в Північній Америці була відкрита в м. Леві під назвою «Народна каса». А вже в 1909 р. кредитні спілки існували у 22 штатах. Пізніше створюється Національна Асоціація кредитних спілок CUNA (Credit Union Nationale Association). Завдання асоціації полягало в прийнятті закону про кредитні спілки в різних штатах, створенні нових кредитних спілок, підтримці руху кредитних спілок. Перші лідери нової асоціації на першому з'їзді в Канзас-Сити в 1935 р. проголосували за створення Руху кредитних спілок, як інституту соціального захисту, в тому числі для законодавчого закріплення з метою охорони інтересів позичальників, і це послужило початком створення товариства взаємного страхування кредитних спілок (CUNA Mutual Insurance Society).

В 1916 р. за ініціативою конгресу США було створено систему фермерського кредиту, яка здавна являлася однією з найбільш важливих умов функціонування фінансового механізму в аграрному секторі економіки США, з метою забезпечення фермерам, власникам ранчо та створеним ними кооперативам доступ до кредитів. Згодом було створено 12 федеральних земельних банків, в 1923 р. – посередницькі федеральні банки, а в 1933 р. з'явилися асоціації виробничого кредитування. В цьому ж 1933 р. створюються банки для кооперативів і головна регулююча ланка системи – адміністрація справах фермерського кредиту.

З 1940 по 1968 рр. проводилася кампанія з виплат усіх видів позик, що були надані державою. З цього моменту всі кошти системи фермерського кредиту стали належати її членам. В 1971 р. був затверджений акт про сільськогосподарський кредит і перевидані статутні документи системи фермерського кредиту 1933 р. з урахуванням сучасних потреб. Даний акт і доповнення до нього (1980 р.) значно розширили спектр послуг, що надавала система.

IV. Висновки. Як свідчить історичний аналіз розвитку кредитної кооперації, вона займала домінуючі позиції як в банківському секторі, так і в кредитно-фінансовому механізмі з обслуговування сільськогосподарських виробників (Рабобанк, Креді Агріколь та інші). В основі успіху кредитних кооперативних установ полягає «кругова порука» (колективна відповідальність) членів і нетрадиційне розподілення прибутку.

Досвід кооперативного руху взагалі і кредитної кооперації зокрема в сучасному світі у всіх його аспектах заслуговує уважного вивчення і практичного застосування, оскільки кооперація – це унікальне інтернаціональне явище людської діяльності. І досвід цей дуже важливий не тільки з точки зору внутрішніх проблем відродження кооперативного руху... Значення кооперативної діяльності за кордоном з практичної точки зору полягає ще й в тому, що воно дозволяє краще здійснити взаємовигідне і взаємозацікавлене співробітництво в міжнародному плані [2].

Література:

1. Гончаренко В. Кредитна кооперація: принципи фінансово-господарського механізму та проблеми відродження в Україні // Банківська справа. – 2005. -№2. –С.76-83.
2. Кооперация. Теория, история, практика: Избранные изречения, факты. Материалы, комментарии / К.И. Вахитов. – М.: ИТК «Дашков и К», 2006. – 560 с.
3. Мартынов В. Сельские кредитные кооперативы в рыночной экономике.// Мировая экономика и международные отношения. – 2001. -№4. – С.89-95.